

УДК 811.111'36:159.955

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-113-119

Пальчикова О. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології
Криворізький державний педагогічний університет
apalchykova@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3275-9399

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЧИННИК НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано доцільність урахування критичного мислення як ключового чинника навчання граматики англійської мови. Визначено, що у межах медіа освіти під критичним мисленням розуміють здатність особистості уникати впливу чужих думок, оцінювати позитивні та негативні аспекти явищ перед прийняттям рішень, знаходити підтвердження власним гіпотезам, перевіряти достовірність альтернативних ідей, розглядати проблему з різних перспектив. З'ясовано, що високий рівень сформованості критичного мислення суб'єкта навчання свідчить про уміння систематизувати відомості з онлайн-джерел, розрізняти достовірні ресурси від недостовірних, факти від припущень, правдиві дані від фейкових, формулювати власну позицію на основі перевіреної інформації. Констатовано, що в європейських нормативно-правових документах розвиток критичного мислення є необхідною умовою успішного адаптування до мінливих вимог ринку праці, вчасного реагування на глобальні виклики та готовності до суспільних змін у непередбачуваних обставинах. Своєю чергою, в українській законодавчій базі володіння критичним мисленням означає здатність оцінювати те чи те явище, інтерпретувати інформацію та формувати власні погляди з оперттям на підтверджувальні факти, враховувати протилежну позицію співрозмовника та неупереджено ставитись до контраргументів.

Виявлено, що роль критичного мислення в навчанні граматики англійської мови полягає в умінні розрізняти граматично правильно оформлене висловлення від некоректного; аналізувати ситуацію спілкування і стиль мовлення та добирати відповідні до них часові форми дієслова, синтаксичні зв'язки, фрази і конструкції з інфінітивом, дісприкетником, герундієм тощо; ставити під сумнів можливість тотожного розташування слів в англомовному та українськомовному реченнях; оцінювати перспективу вибору синтаксичних одиниць та способів їх утворення, що носії мови сприймають як ті, що звучать природньо. Встановлено, що під час опанування лексико-граматичних, морфологічних та синтаксичних категорій доцільно сформувати систему суджень щодо мовленнєвої поведінки співрозмовника, специфіки його мислення, мотивів, уявлень, емоційного стану, виражених у повідомленні; ретельно обмірковувати власну вербальну поведінку з подальшим коригуванням у разі невідповідності контексту.

Ключові слова: критичне мислення, навчання граматики англійської мови, порядок слів у реченні, синтаксична конструкція, синтаксичні зв'язки, часова форма дієслова.

Постановка проблеми. В умовах невизначеності, під час стрімкого розвитку інформаційних ресурсів відбувається регулярне внесення коректив у формулювання компетентностей здобувачів освіти та періодичне оновлення змісту іншомовного матеріалу, що впливає на сприйняття, розуміння та оброблення англомовної інформації, відображеної у свідомості суб'єктів навчання. Зокрема, для опанування

граматичного строю іноземної мови необхідно не лише виявляти закономірності побудови слівформ, синтагм, речень, диктем, текстів, а й сформувати навички коректного інтерпретування комунікативних намірів співрозмовника, що враховує критичне осмислення психічних процесів, відображених у мовленнєвій діяльності автора тексту.

Так, під час оволодіння граматиною англійської мови здобувач освіти має оцінити доречність вживання тої чи тої часової форми дієслова згідно з контекстом, коректно утворювати слова, проаналізувати доцільність використання синтаксичних конструкцій відповідно до стилю мовлення; сформувати систему суджень щодо мовленнєвої поведінки співрозмовника, специфіки його мислення, мотивів, уявлень, емоційного стану, закодovаних у повідомленні, поставити під сумнів власну вербальну поведінку, правильно витлумачувати чужі інтенції та дискурсивні стратегії. З огляду на це здатність критично мислити є ключовою умовою засвоєння граматики англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливості розвитку критичного мислення у контексті освіти, зокрема медіа, наголошено в зарубіжних наукових працях (Дж. Байер, Н. Бурбульс, Д. Леві, Д. Майерс, Д. Халперн та ін.) та вітчизняних (О. Лозова, О. Луценко, Н. Макаренко, В. Робак, С. Романова, О. Чуба, Н. Токарева, Н. Харченко, Т. Хачумян та ін.), де означений феномен інтерпретують як здатність особистості уникати впливу чужих думок, розглядати проблему з різних перспектив, оцінити позитивні та негативні аспекти явищ до прийняття рішення, знаходити підтвердження власним припущенням, перевіряти достовірність альтернативних ідей, формувати власну позицію на основі верифікованої інформації.

Так, Д. Халперн вказує на таку специфічну рису критичного мислення, як-от оцінювання персональних когнітивних процесів та розв'язання проблеми за допомогою рішення, прийнятого суб'єктом. З погляду науковця, завдяки критичному мисленню визначено цінність алгоритму міркування, що сприяє ухваленню того чи того рішення та проаналізовано чинники, враховані під час отримання результату. Відповідно, до ключових характеристик критичного мислення уналежнено обґрунтованість, контрольованість, цілеспрямованість [9].

З погляду О. Чуби, вкрай важливо критично осмислювати аудіовізуальну форму представлення інформації, що передбачає застосування зображень, анімаційних ефектів для демонстрування поведінки та усного мовлення персонажів: «Лінійне сприйняття книжкової інформації у разі екранно-звукової форми повідомлення стає симультанним. <...>. Тут є значні загрози маніпулювання свідомістю реципієнта, впровадження тенденційних когнітивних і діяльнісних установок. У зв'язку з цим виникають нові психологічні та педагогічні проблеми. Споживачеві необхідно навчитися швидко знаходити релевантну інформацію, відкидаючи зайву і непотрібну, аналізувати знайдену, критично її оцінювати й ефективно використовувати» [6, с. 202–203]. Відтак зростає потреба у розвитку в здобувачів освіти умінь аналізування, перевірки фактів та оцінюванні достовірності даних для формування обґрунтованих суджень.

На думку Н. Макаренко, розвиток критичного мислення набуває актуальності під час послугоування інтернет-ресурсами, позаяк сучасний суб'єкт навчання має розв'язувати життєві проблеми як у реальному, так і віртуальному світах, піддавати сумніву чужі та власні судження задля коригування персональних дій під час повсякденної та професійної видів діяльності. З огляду на це, прогресування критичного мислення відбувається за умов опрацювання великої кількості інформації, пошуку першоджерел, аналізування даних з подальшим аргументуванням апелювання до тої чи тої позиції, доведення переконань з опертям на факти, умовиведення [5]. До просунутого рівня розвитку критичного мислення психологиня уналежнює здатність

акумулювати дані з інтернет-ресурсів, упорядковувати пошук інформаційних платформ, дослідження великого обсягу інформації, формулювання мети перебування в соціальних мережах [4].

Як бачимо, у розумінні науковців, критичне мислення є одним із ключових чинників формування інформаційно компетентної особистості, що значну кількість часу проводить в соціальних мережах. Відтак високий рівень сформованості критичного мислення вказує на здатність суб'єкта вправно оперувати інформаційним потоком, що передбачає систематизування відомостей з онлайн-джерел, відокремлення перевірених ресурсів від недостовірних, правдивих даних від фейкових, головного від другорядного, прийняття рішень, що ґрунтуються на достовірних відомостях.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри достатню кількість праць, присвячених проблемі інтегрування елементів критичного мислення в освітній процес, на особливу увагу заслуговує з'ясування ролі критичного мислення в навчанні граматики англійської мови.

Мета статті – з'ясувати роль критичного мислення в навчанні граматики англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На необхідності розвитку критичного мислення в освітньому процесі наголошено в європейських документах, як-от «Рекомендації щодо ключових компетентностей для навчання протягом усього життя», «Європейська програма розвитку навичок для сталої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості», дорожня карта «Поза межами: нові шляхи переосмислення вищої освіти» та українській законодавчій базі, зокрема в Державних стандартах базової і профільної середньої освіти, Концепції «Нова українська школа». У вказаному нормативному забезпеченні звернено увагу на те, що в найближчій перспективі найбільш затребуваними на ринку праці будуть фахівці, здатні критично мислити, генерувати ідеї, розв'язувати проблеми, працювати в команді та будувати комунікацію з особами, що уналежнено до різних психотипів.

Так, згідно з «Рекомендаціями щодо ключових компетентностей для навчання протягом усього життя», запам'ятовування фактів не є достатнім чинником досягнення прогресу чи успіху. Критичне мислення, здатність до співпраці, виконання обчислень, креативність, аналітичні та переговорні навички є невід'ємними інструментами розвитку ключових компетентностей та сприяють створенню нових продуктів і адаптуванню до суспільних змін [7].

Відповідно до «Європейської програми розвитку навичок для сталої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та стійкості», окрім технічних навичок, ринок праці дедалі більше потребує наскрізних умінь, як-от спільна робота, критичне мислення та віднайдення креативних способів подолання труднощів. Це пов'язано зі зростаючим впливом роботизації та автоматизації виробництва, що підвищує потребу в унікально «людських» навичках, необхідних для реагування на глобальні виклики та адаптування до змін у непередбачуваних умовах [8].

У дорожній карті «Поза межами: нові шляхи переосмислення вищої освіти» зазначено, що у зв'язку з поширенням фейкових новин, дезінформації та теорії змови, роль критичного мислення є надзвичайно важливою. Крім того, заклади вищої освіти несуть відповідальність за навчання розрізняти правдиві і сфабриковані дані та застосовувати знання для вирішення питань у різних сферах життєдіяльності. Відповідно, формування навичок пошуку істини має бути в основі кожної навчальної програми на всіх рівнях освіти, що спонукатиме суб'єктів навчання до пошуку інноваційних рішень для розв'язання проблем планетарного масштабу [11].

Своєю чергою, в Державному стандарті базової середньої освіти з-поміж наскрізних умінь для всіх ключових компетентностей виокремлено вміння критично і системно мислити, виявлене у визначенні характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків; аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях; зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх

інтерпретації; розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації [1].

Як бачимо, критичне мислення є важливим психологічним чинником формування особистості здобувача освіти, що проявлено в здатності відрізняти перевірені дані від ненадійних, неупереджено інтерпретувати інформацію, обґрунтовано оцінювати те чи те явище, формувати власні погляди з оперттям на підтверджені факти.

Критичне мислення тісно пов'язане з умінням абстрагуватися та оперувати лексико-граматичними, морфологічними та синтаксичними категоріями, оскільки задля успішного продукування англомовного граматичного матеріалу важливо зважено приймати рішення щодо вживання тої чи тої часової форми дієслова згідно з контекстом, ретельно обирати звороти і конструкції з інфінітивом, дієприкметником, герундієм, дотримуватися порядку слів у реченні. Крім того, необхідно вчасно оцінити ситуацію спілкування, проаналізувати відповідність їй власної вербальної поведінки та за потреби внести корективи, як-от слідування правилам словотворення і словозміни, поєднання слів і словосполучень у речення, задля створення змістовних і логічно завершених висловлень.

Так, у розумінні О. Лозової, здобувачі освіти з вищим рівнем розвитку критичного мислення більш схильні до абстрагування та успішного послуговування вербальними поняттями [2]. З погляду психологині, критичне мислення доцільно враховувати під час розгляду граматичних аспектів, що різняться в рідній та іноземній мовах, а також особливостей їх відображення в синтаксичному ярусі [3]. Означену думку відображено в працях С. Йокоями, К. Йошімоти, Р. Кавасими Т. Міямоти, де зазначено, що під час вивчення іноземної мови важливо усвідомити різницю в сутності висловлень, сформульованих за допомогою різних конструкцій та оцінити потенційні ризики спотвореного сприйняття змісту повідомлення. Так, речення в активному стані: *"Then John hit his brother"* (Тоді Джон вдарив свого брата) більш прийнятне, ніж варіант у пасиві: *"Then John's brother was hit by him"* (Тоді брата Джона було травмовано ним (Джоном)), де *John's brother* (брат Джона) є підметом, а *him* (ним, тобто Джоном) – субагентом. Відповідно, згідно з першим варіантом, мовець співпереживає Джону більше, ніж його братові [12].

Своєю чергою, психологи [10] наводять приклад речень, що носії мови сприймають як ті, що звучать менш природньо, навіть за умови їхнього граматично коректного оформлення. Так, речення *"I'm marrying a guy I met in England last summer!"* (Я виходжу заміж за хлопця, якого зустріла в Англії минулого літа) для носія мови звучатиме не зовсім натурально у формулюванні *"A guy I met in England last summer is marrying me!"* (Хлопець, якого я зустріла в Англії минулого літа, одружується зі мною!). Попри те, що обидва варіанти граматично правильні, мають ідентичне значення та адресовані одним і тим самим людям, у другому реченні порушено ієрархію лінгвістичної емпатії, згідно з якою під час вибору підмета для мовця природнішим є вибір самого себе, а не іншого суб'єкта. У зв'язку з цим украй важливо критично оцінити доречність використання тої чи тої конструкції за умови обов'язкового урахуванням її сприйняття носіями мови.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, критичне мислення є ключовим аспектом в оволодінні граматиною англійської мови, позаяк передбачає здатність розрізняти граматично правильно оформлене висловлення від некоректного; аналізувати ситуацію спілкування та добирати відповідні до неї часові форми дієслова, синтаксичні зв'язки, фрази і конструкції з інфінітивом, дієприкметником, герундієм тощо; ставити під сумнів можливість тотожного розташування слів в англомовному та українськомовному реченнях; оцінювати перспективу вибору синтаксичних одиниць та способів їх утворення, що природньо сприймалися б носіями мови.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розробленні методики розвитку критичного мислення під час навчання граматики англійської мови.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 12.07.2025).
2. Лозова О., Коркос Я. Критичне мислення студентів та переконання, характерні для епохи постправди. *Věda a perspektivy*. Прага, 2024. № 1(32). С. 142–150. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-142-150](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-142-150).
3. Лозова О. М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови: навч.-метод. посіб. К. : ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. 102 с.
4. Макаренко Н. М. Критичне мислення та його роль у профілактиці зниження когнітивного розвитку користувачів соціальних мереж. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. Київ, 2024. Т. 35(74), № 2. С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/07>.
5. Макаренко Н. М. Курс «Медіапсихологія» як засіб розвитку критичного мислення студентів. *Філософія освітнього простору вищої школи: психологічний та психолінгвістичний дискурс: колективна монографія / за ред. Н. Корчакової*. Київ : Центр учбової літератури, 2022. С. 184–219.
6. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів, 2013. № 3. С. 202–208.
7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. 13 p. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)). (дата звернення: 15.07.2025).
8. European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience. Brussels: European Commission, 2020. 23 p. URL: <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A91345>. (дата звернення: 12.07.2025).
9. Halpern D. *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2003. 394 p.
10. Kann T., Berman S., Cohen M., et. al. Linguistic Empathy: Behavioral measures, neurophysiological correlates, and correlation with Psychological Empathy. *Neuropsychologia*. 2023. Vol. 191. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2023.108650>.
11. UNESCO, 2022, *Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education*. Working document for the World Higher Education Conference. 18–20 May 2022. 40 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389912>. (дата звернення: 12.07.2025).
12. Yokoyama S., Yoshimoto K., Miyamoto T., Kawashima R. Neuro-physiological evidence of linguistic empathy processing in the human brain: A functional magnetic resonance imaging study. *Journal of Neurolinguistics*. 2009. Vol. 22. Issue 6. P. 605–615. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jneuroling.2009.07.002>

References

1. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [the State Standard of Basic Secondary Education]: Postanova KМУ № 898 vid 30.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (Accessed: 12.07.2025) [in Ukrainian].
2. Lozova, O., Korkos, Ya. (2024). Krytychne myslennia studentiv ta perekonannia, kharakterni dlia epokhy postpravdy [Students' critical thinking and beliefs characteristic of the post-truth era]. *Věda a perspektivy*. 1(32), 142–150. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1\(32\)-142-150](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-1(32)-142-150) [in Ukrainian].
3. Lozova, O. M. (2010). Psykholohichni aspekty zasvoiennia inozemnoi movy [Psychological aspects of learning a foreign language]. Kyiv: un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
4. Makarenko, N. M. (2024). Krytychne myslennia ta yoho rol u profilaktytsi znyzhennia kohnityvnogo rozvytku korystuvachiv sotsialnykh merezh [Critical thinking and its role in preventing cognitive decline in social media users]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia – Academic notes of V. I. Vernadsky. Series: Psychology*, 35(74), 2, 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.2/07> [in Ukrainian].

5. Makarenko, N. M. (2022). Kurs «Mediapsykholohiia» yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia studentiv [The course “Media Psychology” as a means of developing students’ critical thinking]. *Filosofia osvithnoho prostoru vyshchoi shkoly: psykholohichni ta psykholinhvistychni dyskurs: kolektyvna monohrafiia* / za red. N. Korchakovo. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].

6. Chuba, O. (2013). Formuvannia krytychnoho myslennia yak psykholoho-pedahohichna problema suchasnosti [Formation of critical thinking as a psychological and pedagogical problem of modernity]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 3, 202–208. [in Ukrainian].

7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)). (Accessed: 15.07.2025). [in English].

8. European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience (2020). Brussels: European Commission. URL: <https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A91345> (Accessed: 12.07.2025). [in English].

9. Halpern D. (2003). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers. [in English].

10. Kann T., Berman S., Cohen M., et. al. (2023). Linguistic Empathy: Behavioral measures, neurophysiological correlates, and correlation with Psychological Empathy. *Neuropsychologia*. Vol. 191. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2023.108650>. [in English].

11. UNESCO (2022). *Beyond Limits. New Ways to Reinvent Higher Education*. Working document for the World Higher Education Conference. 18–20 May 2022. 40 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389912> (Accessed: 12.07.2025). [in English].

12. Yokoyama S., Yoshimoto K., Miyamoto T., Kawashima R. (2009). Neuro-physiological evidence of linguistic empathy processing in the human brain: A functional magnetic resonance imaging study. *Journal of Neurolinguistics*, 22, 6, 605–615. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jneuroling.2009.07.002>. [in English].

Palchykova O.

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of English Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
apalchykova@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3275-9399

CRITICAL THINKING AS A FACTOR OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR

The article substantiates the importance of considering critical thinking as a key factor in teaching English grammar. Within the framework of media education, critical thinking is understood as the ability of an individual to avoid the influence of other people’s thoughts, to evaluate the positive and negative aspects of phenomena before making a decision, to find confirmation with one’s own hypotheses, to check the reliability of alternative ideas, and to consider the problem from different perspectives. It has been found that the high level of formedness of critical thinking indicates the ability to arrange information from online sources and distinguish reliable resources from unreliable ones, facts from assumptions, true data from fake ones, and to form one’s own position based on verified information.

It is stated that in European regulatory documents, the development of critical thinking is a necessary condition for successful adaptation to the changing requirements of the labor market, timely response to global challenges, and readiness for social changes in unforeseen circumstances. In the Ukrainian legislative framework, the possession of critical thinking means the ability to reasonably evaluate this or that phenomenon, interpret

information, and form one's own views based on confirmed facts, take into account the interlocutor's opposite position, and impartially treat counterarguments.

The authors examine how critical thinking contributes to teaching English grammar by enabling students to distinguish between grammatically correct and incorrect statements, analyze communication situations and speech styles, and select the appropriate verb tenses, syntactic relations, phrases, and constructions involving infinitives, participles, gerunds, etc.

It has been determined that critical thinking manifests itself in questioning the possibility of the identical arrangement of words in English- and Ukrainian-language sentences. It is revealed in evaluating the perspective of choosing syntactic units and methods of their formation that native speakers perceive as those sounding natural. The paper establishes the necessity to master lexical-grammatical, morphological, and syntactical categories considering the formation of a system of judgments regarding the interlocutor's speech behavior and the specifics of their thinking, motives, ideas, and emotional state. Furthermore, it justifies the need to assess one's own verbal behavior and adjust it to the context.

Key words: critical thinking, teaching English grammar, word order in a sentence, syntactic construction, syntactic relations, tense form of a verb.